

Stanisław Majewski

"Źródła do dziejów wychowania i myśli pedagogicznej", Kielce 1998 : [recenzja]

Studia Pedagogiczne. Problemy Społeczne, Edukacyjne i Artystyczne 14, 351-357

2003

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Stanisław Majewski

**ŹRÓDŁA DO DZIEJÓW WYCHOWANIA
I MYŚLI PEDAGOGICZNEJ,
TOM 3, KSIĘGA PIERWSZA I DRUGA,
WYBÓR I OPRACOWANIE STEFAN WOŁOSZYN
KIELCE 1998, 1662 S.**

Przełom stuleci skłania do wielu refleksji, ocen i przewartościowań. Podejmowane są one na gruncie politycznym, społeczno-ekonomicznym, kulturowym i naukowym. We wszystkich tych dziedzinach obserwujemy próby podsumowania drogi, jaką przebyła ludzkość w XX wieku. Wskazuje się zarówno na trwałe osiągnięcia, które na stałe wejdą do historii świata, jak i na zjawiska stanowiące zagrożenia dla współczesnej cywilizacji. W świecie, który na fali postmodernizmu zakwestionował wiele autorytetów i wciąż poszukuje wzorców i drogowskazów dla ludzkiej egzystencji, niezbędne są refleksje na temat wychowania. Dostarcza ich epokowe dzieło profesora Stefana Wołoszyna, który w drugim wydaniu *Źródeł do dziejów wychowania i myśli pedagogicznej* dał obiektywny i wszechstronny przegląd stanowisk i poglądów na wychowanie najwybitniejszych przedstawicieli myśli pedagogicznej – od początków cywilizacji w czasach starożytnych, poprzez epokę wieków średnich i kolejne okresy w dziejach kultury nowożytnej, aż po czasy współczesne.

Pomijam tu ocenę dwóch pierwszych tomów, które doczekały się już recenzji na łamach „Edukacji”, a pragnę skoncentrować uwagę na niezwykle bogatym to-

mie trzecim, obejmującym w dwóch księgach ponad 1600 stron tekstu. Autor we wstępie zaznacza, że jego intencją jest „przedstawienie jedynie rozwoju i różnorodności myślenia o wychowaniu na przestrzeni całego, kończącego się właśnie, dwudziestego wieku. Ma więc być ilustracją dziejów i przemian myśli pedagogicznej”. Można zatem powiedzieć, że jest to dzieło z dziedziny filozofii wychowania. Stefan Wołoszyn zrezygnował świadomie z przedstawienia ustaw i przepisów normujących funkcjonowanie różnych instytucji szkolno-oświatowych, uznając przydatność innych, dostępnych na rynku księgarskim opracowań dotyczących tej równie ważnej dziedziny dziejów wychowania, w tym także wydanej przez Kielecki Dom Wydawniczy „Strzelec” trzytomowej antologii dokumentów i materiałów pt. *Organizacja i funkcjonowanie współczesnych systemów edukacyjnych*, opracowanej przez Teresę Gumułę, Józefa Krasuskiego i Stanisława Majewskiego.

Mimo przyjętej selekcji zgromadzone przez Autora materiały nie zmieściły się w jednym woluminie. Podjęto zatem jedynie słuszną decyzję wydania dzieła w dwóch częściach, nie sugerując się jednak względami merytorycznymi, lecz jedynie technicznymi. Obie części tomu trzeciego stanowią zatem nierozzerwalną, logicznie połączoną całość.

Antologię tekstów mających zobrazować rozwój i przemiany myśli pedagogicznej w XX stuleciu otwierają rozważania Czesława Majora dotyczące stanu i tendencji rozwojowych historiografii pedagogicznej we współczesnym świecie. Autor przypomina różne stanowiska sytuujące historię wychowania w gronie nauk pedagogicznych lub szerzej – humanistycznych, podkreślając potrzebę jej interdyscyplinarnego traktowania. Analiza różnych postaw badaczy prowadzi Cz. Majora do generalnego spostrzeżenia o pluralizmie postaw i orientacji badawczych, wielości ujęć, komplikowaniu się przedmiotu i różnorodności przypisywanych historii wychowania funkcji.

Kolejne dwa teksty ilustrują kształtowanie się na przełomie XIX i XX nowej nauki o dziecku: pedagogii, z której wyłoniła się psychologia doświadczalna i pedagogika.

Niezwykle potrzebny, bo przecież charakterystyczny dla całej pedagogiki XX wieku, jest obszerny fragment dzieła szwedzkiej pisarki, pedagoga i działaczki społecznej Ellen Key *Stulecie dziecka*. Marzyła ona o tym, aby wiek XX stał się stuleciem dziecka, w którym otrzyma ono właściwe wychowanie w rodzinie i szkole, będzie miało prawa i powszechne poszanowanie własnej osobowości. Jej wizje i pragnienia, że nowe stulecie ukształtuje nowego człowieka, odpowiedzialnego i wrażliwego na potrzeby innych, nową szkołę, w której dzieci mogłyby się swobodnie i samodzielnie rozwijać – po straszliwych doświadczeniach dwóch wojen światowych przez wielu są uważane za utopijne. Są one jednak dla każdego pedagoga początków III tysiąclecia nadal drogowskazem, dla naukowców zaś

impulsem do obiektywnej oceny dorobku XX wieku w dziedzinie praw dziecka i ich praktycznej realizacji.

Lektura *Stulecia dziecka* autorstwa prekursorki ruchu nowego wychowania dobrze wprowadza czytelnika w analizę poglądów jednego z najgłośniejszych pedagogów XX wieku Johna Deweya. Rzecznik wychowania progresywnego i „szkół działania” zapoczątkował w Europie wielki ruch szkół eksperymentalnych trwający do dnia dzisiejszego.

S. Wołoszyn słusznie poświęca przypomnieniu stanowiska pedagogicznego J. Deweya kilkadziesiąt stron tekstu, gdyż pedagog ten nadal odgrywa dużą rolę w rozwoju różnych subdyscyplin pedagogiki i filozofii wychowania.

Niejako w naturalny sposób S. Wołoszyn pokazuje w dalszych częściach recenzowanego dzieła szeroką panoramę stanowisk pedagogicznych „nowego wychowania”: Jerzego Kerschensteinera, Marii Montessori, Owidiusza Decroly’ego, Heleny Parkhurst, Celestyna Freineta. Dla polskiego czytelnika szczególnie pouczające są teksty pokazujące recepcję idei nowego wychowania w pedagogice polskiej okresu II Rzeczypospolitej. Potwierdza się fakt, że nie stała ona na ubożu tendencji światowych, ograniczając się jedynie do przenoszenia na grunt polski koncepcji obcych, ale poprzez dzieła i działalność takich pedagogów, jak Henryk Rowid czy Janusz Korczak wносиła do pedagogiki światowej oryginalne koncepcje i wartości. S. Wołoszyn dorobkowi polskiej pedagogiki poświęcił zresztą znacznie więcej miejsca, przedstawiając koncepcje dotyczące wychowania nie tylko pedagogów, ale także socjologów, psychologów, filozofów wychowania itp. Wymienimy w tym miejscu tych, których większość zaczynała swą naukową drogę w okresie międzywojennym, a więc: Władysława Spasowskiego, Aleksandra Kamińskiego, Stefana Baleya, Kazimierza Sośnickiego, Zygmunta Mysłakowskiego, Floriana Znanieckiego, Heleny Radlińskiej, Bogdana Suchodolskiego.

Nurty polskiej pedagogiki bogato prezentowane są przez S. Wołoszyna także w drugiej księdze tomu trzeciego. Nie zostały one jednak wyizolowane z wielości stanowisk pedagogicznych i filozoficznych współczesnego świata. Należy dodać, że wiele z prezentowanych tekstów dotyczy nie tylko teorii wychowania, ale także prób zastosowania określonych koncepcji wychowania w praktyce szkolnej. Autor pokazał na przykład genezę ruchu harcerek, prezentując koncepcje skautingu Roberta Baden-Powella, i rozwój tego ruchu w Polsce, w czym ogromne zasługi miał A. Kamiński.

Podobnie przedstawił także stanowisko socjologizmu pedagogicznego, prezentując poglądy twórcy tego kierunku, francuskiego socjologa Emila Durkheima. Znane jest jego stanowisko o wpływie społeczeństwa na jednostki i grupy, ale warto przypomnieć przestrogi dla pedagoga, który „nie ma tworzyć od nowa systemów nauczania, jakby żadnego przedtem nie było; ale przeciwnie, trzeba, aby się starał

przede wszystkim poznać i zrozumieć system współczesny; tylko pod tym warunkiem zdoła posługiwać się nim z całym rozeznanem i potrafi osądzić, co mogłoby w nim być wadliwe”. E. Durkheim stwierdza, że system wychowawczy jest owocem historii, dlatego dla kształtowania kultury pedagogicznej niezbędna jest znajomość historii szkolnictwa, a przynajmniej oświaty narodowej, czego uzupełnieniem winna stać się historia doktryn pedagogicznych. Tym samym E. Durkheim stał się orędownikiem znaczenia wiedzy historycznej dla współczesnych reformatorów oświaty i wychowania.

Zaraz po prezentacji poglądów E. Durkheima S. Wołoszyn pokazuje rozwój tego kierunku w dziełach wybitnych polskich uczonych: F. Znanieckiego, twórcy systemu socjologicznej teorii wychowania opisanej między innymi w dziele *Socjologia wychowania* oraz H. Radlińskiej, twórczyni oryginalnego kierunku w pedagogice polskiej, tzw. pedagogiki społecznej. Podobnych przykładów związków pedagogiki światowej i polskiej można przytaczać znacznie więcej.

Ogromną rolę we współczesnym świecie i edukacji młodzieży odgrywa sport. S. Wołoszyn powraca do tej powszechnej dzisiaj idei ogólnoludzkiej poprzez przedstawienie poglądów i zasług twórcy nowożytnych igrzysk olimpijskich Pierre'a de Coubertina, przypominając z jego dzieła *Pedagogika sportowa* nie tylko definicję sportu, że „jest to dobrowolne i nawykowe uprawianie intensywnych ćwiczeń mięśniowych, spowodowane pragnieniem postępu bez obawy posunięcia się aż do ryzyka”, ale także znaczenie, jakie ma uprawianie sportu dla rozwoju fizycznego, moralnego i społecznego jednostki. Lektura ta dostarcza czytelnikowi wielu refleksji. Przypomina drogę, jaką przeszedł sport w XX stuleciu, marzenia twórcy nowożytnych igrzysk, by stały się one podobnie jak w starożytnej Grecji areną *fair play*, a na ich czas ustały wszelkie konflikty i wojny. S. Wołoszyn prezentuje także najważniejsze dokumenty mające bronić ruch sportowy przed współczesnymi wypaczeniami, jak np.: *Międzynarodową kartę wychowania fizycznego i sportu* UNESCO (1978) i *Sportowy kodeks etyczny „Fair play – drogą do zwycięstwa”* Rady Europy (1992).

Ważnym nurtem zainteresowań S. Wołoszyna jest prezentacja osiągnięć nauk psychologicznych na gruncie wychowania, zwłaszcza tych kierunków w psychologii, które rozwinęły się w XX stuleciu. Pouczającą lekturą dla pedagogów są wybrane fragmenty z dzieł Zygmunta Freuda, twórcy psychoanalizy, Alfreda Adlera, który propagował psychologię indywidualną, podejmując udane próby zastosowania swych doświadczeń w instytucjach oświatowo-wychowawczych, i Ericha Fromma, przedstawiciela psychoanalizy humanistycznej. S. Wołoszyn konsekwentnie pokazuje także rozwój powyższych kierunków przez pryzmat prac np. Oskara Pfistera i Erika Eriksona. Dodajmy, że w tej części recenzowanego dzieła znalazły się filozoficzne teksty Bertranda Russela i Margaret Mead.

Jeszcze bogatsza w treści typowo filozoficzne jest druga część tomu 3. *Źródła...* S. Wołoszyna. Pokazuje ona głęboki związek nauk o wychowaniu ze współczesnymi kierunkami filozoficznymi różnych orientacji. Bogato jest tu reprezentowana filozofia, etyka i pedagogika egzystencjonalizmu i filozofia personalizmu chrześcijańskiego. Fragmenty pism: Jeana Paula Sartre'a, Karla Jaspersa, Martina Heideggera, Jacques'a Maritaina, Emmanuela Mouniera, Jana Pawła II są zupełną nowością w zbiorach źródeł do dziejów wychowania i mogą stać się inspiracją dla pedagogów do opracowania pełnych monografii poświęconych poglądom pedagogicznym wymienionych filozofów.

Na podstawie zamieszczonych tekstów można prześledzić powstawanie różnych kierunków i koncepcji wychowania we współczesnej pedagogice. Nowatorskie jest przedstawienie wychowania chrześcijańskiego w powiązaniu z filozofią personalistyczną. Ważne znaczenie w kodyfikacji stanowiska Kościoła katolickiego wobec wychowania oraz prądów pedagogicznych i społecznych pierwszej połowy XX wieku miała encyklika papieża Piusa XI *O chrześcijańskim wychowaniu młodzieży* ogłoszona w 1929 roku. Oparta na nauce Jezusa Chrystusa i dorobku filozoficznym tomizmu encyklika ujmuje zadania wychowania chrześcijańskiego, podkreślając, że wychowanie należy do Kościoła, rodziny i państwa. Dogłębnie charakteryzuje te środowiska wychowawcze, wskazując jednak na ostateczny cel człowieka wyrażony przez św. Augustyna w *Wyznaniach*: „Stworzyłeś nas Panie po to, żebyśmy się dostali do Ciebie, i niespokojne jest serce nasze, dopokąd nie spocznie w Tobie”. Po doświadczeniach XX wieku, w którym zakwestionowano te założenia, zwłaszcza w systemach totalitarnych, postanowienia encykliki stają się nadal żywe i aktualne. Zostały one zresztą wzbogacone nauką Kościoła katolickiego zawartą w dokumentach Soboru Watykańskiego II, zwłaszcza w *Deklaracji o wychowaniu chrześcijańskim* uchwalonej na sesji w dniu 28 października 1965 roku.

Bardzo dobrze korespondują z tymi oficjalnymi dokumentami Kościoła wypowiedzi papieża Jana Pawła II zawarte w orędziu na XXIX Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 1996 roku oraz w książce *Przekroczyć próg nadziei* – Ojciec Święty mówi o godności człowieka oraz podkreśla specyfikę okresu młodości, stawiając jednak przed młodzieżą określone wymagania moralne zgodne z duchem Ewangelii.

Oprócz prezentacji założeń i ideałów wychowania chrześcijańskiego w recenzowanych *Źródłach...* znajdujemy także mocne zasygnalizowanie innych kierunków wychowawczych XX wieku, na przykład opierającego się na ideologicznych podstawach filozofii marksistowskiej wychowania komunistycznego. S. Wołoszyna pokazuje uwikłanie wychowania w różne ideologie. Mamy zatem ilustracje wychowania narodowego i państwowego, a także wychowania opartego na orienta-

cji liberalno-demokratycznej, prezentację nowych nurtów ostatnich dziesięcioleci: New Age, alternatywy pedagogiki humanistycznej, antypedagogikę, pedagogikę humanistyczną i nurty postmodernistyczne.

W tekstach znajdujemy fragmenty prac autorów obcych oraz przykłady ich adaptacji na gruncie polskim. Czytelnik otrzymuje tym samym bogaty materiał do przemyślenia dróg rozwojowych współczesnej pedagogiki polskiej. Wspomnijmy jedynie, że znalazły się tu fragmenty dzieł Bogdana Suchodolskiego i Ireny Wojnar, Andrzeja Grzegorzcyka, Wincentego Okonia, Heliodora Muszyńskiego, Aleksandra Lewina, Bogusława Śliwerskiego, Haliny Rotkiewicz, Joanny Rutkowiak, Tomasza Szkudlarka, Zbyszka Melosika, Tadeusza Lewowickiego, Zbigniewa Kwiecińskiego i innych.

Niezwykle ciekawym fragmentem *Źródeł...* jest część zatytułowana przez S. Wołoszyna „Poszukiwanie nowych strategii edukacyjnych”, gdzie odnajdujemy fragmenty klasycznych już raportów europejskich: Edgara Faure’a *Uczyć się, aby być*, Klubu Rzymskiego *Uczyć się bez granic. Jak zewrzeć lukę ludzką* oraz polskich: *Raportu o stanie oświaty w PRL (1973)*, *Raportu o stanie i kierunkach rozwoju edukacji narodowej w PRL (1989)*, a także najnowszych dokumentów Ministerstwa Edukacji Narodowej dotyczących reformy systemu edukacji w III Rzeczypospolitej.

Reasumując, należy podkreślić niezwykle bogactwo recenzowanego tomu, w którym znalazły się fragmenty prac ponad 80. autorów polskich i obcych, a całość wzbogacają jeszcze teksty poświęcone ogólnościowym koncepcjom przebudowy współczesnej edukacji. W porównaniu z wydaniem *Źródeł...* z 1966 roku obecne wydanie jest całkowicie nowe. Autor, jak zaznaczono na wstępie, zrezygnował z prezentacji dokumentów dotyczących organizacji szkolnictwa w Polsce w XX wieku, ograniczył znacznie problematykę szkolnictwa i wychowania komunistycznego w krajach byłego bloku państw socjalistycznych, natomiast nieporównanie wzbogacił zbiór o filozofię wychowania XX wieku, wykazując różnorodność i bogactwo stanowisk w tej dziedzinie. Ukazał także w optymalny sposób współpracę międzynarodową w dziedzinie oświaty i poszukiwania różnych strategii współczesnych reform edukacyjnych, nadając dziełu bardzo obiektywny charakter, co oczywiście nie oznacza, że zwolennicy określonych kierunków i koncepcji wychowawczych nie będą odczuwać niedosytu, gdy chodzi o zakres prezentacji preferowanych przez nich orientacji.

Dzieło zostało uwolnione od jakichkolwiek ograniczeń natury politycznej i ma charakter uniwersalny, ale jak przystało na polskiego Autora preferuje osiągnięcia pedagogiki polskiej. Ma to zresztą duże znaczenie dydaktyczne dla odbiorców. Dotychczas na polskim rynku wydawniczym brakowało pełnej syntezy dorobku polskiej pedagogiki XX wieku. Lukę tę wypełnia opracowanie S. Wołoszy-

na zatytułowane *Nauki o wychowaniu w Polsce w XX wieku*, które porządkuje osiągnięcia różnych subdyscyplin pedagogicznych i ma ogromne znaczenie dla dalszych badań historyczno-pedagogicznych, podsumowujących wkład polskich pedagogów do dorobku ogólnoeuropejskiego.

Recenzowany tom *Źródeł...* może inspirować takie badania, gdyż S. Wołoszyn pokazuje większość problemów na tle porównawczym i w ujęciu dynamicznym. Nie rozwiązuje prezentowanych problemów, ale wskazuje, że są one otwarte i trzeba się będzie z nimi zmierzyć w XXI wieku.

Każdy tekst ma bogate i wszechstronne opracowanie. Składają się na nie informacje wstępne o autorze, jego dorobku, a także uzasadnienie S. Wołoszyna dotyczące wyboru określonego fragmentu dzieła, co więcej – wydawca zadbał o liczne wyjaśnienia pojęć i odniesienia do dwóch poprzednich części *Źródeł...* Praca zawiera ponadto indeks nazw osobowych obejmujący nazwiska występujące zarówno w tekstach źródłowych, jak i w objaśnieniach wstępnych, przypisach czy bibliografiach. Wydawnictwo „Strzelec” wzorem dwóch pierwszych tomów zamieściło indeks wybranych zagadnień w ujęciu alfabetycznym, który pokazuje różnorodność poglądów na wychowanie i próby definiowania tego pojęcia przez ponad 20 współczesnych pedagogów. Wszystko to czyni dzieło S. Wołoszyna bardziej przystępnym od strony dydaktycznej.

Zgodnie z pragnieniem Autora trzeci tom *Źródeł...* XX-wiecznej myśli pedagogicznej pokazuje jej bogactwo i różnorodność, a margines subiektywizmu w wyborze nurtów i myślicieli jest stosunkowo niewielki. Jest to jedna z najważniejszych polskich publikacji ostatnich lat.

W okresie, kiedy systematycznie zmniejsza się liczbę godzin i zakres historii wychowania na studiach pedagogicznych, *Źródła do dziejów wychowania i myśli pedagogicznej* potwierdzają myśl wypowiedzianą przed laty przez prof. Stanisława Kota, że historia wychowania z uwagi na swoje bogactwo treści powinna stać się osnową całych studiów pedagogicznych, gdyż daje podstawę dla innych subdyscyplin pedagogicznych i może zapewnić tym studiom szeroką płaszczyznę filozoficzną i humanistyczną.

Autor *Źródeł...*, profesor Stefan Wołoszyn, ze względu na swoje niebywałe przygotowanie erudycyjne jak nikt inny predestynowany jest do opracowania nowego wydania w pełni nowoczesnego podręcznika akademickiego do historii wychowania.